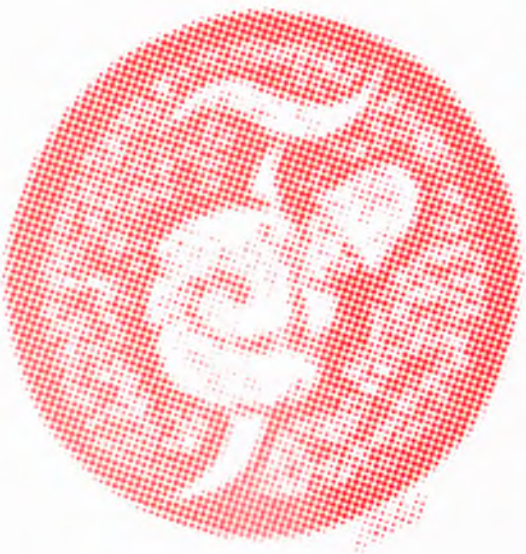
A'DAN Z'YE

Yunus Emre

TALÂT HALMAN

YKY

A'DAN Z'YE YUNUS EMRE

YKY

A'DAN Z'YE YUNUS EMRE

Talât Halman

KİTAP TASARIMI
Yetkin Başarır

KİTAP-LIK DERGİSİNİN ARMAĞANIDIR
66. SAYI, KASIM 2003

© **YAPI KREDİ KÜLTÜR**
SANAT YAYINCILIK TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.yapikrediyayinlari.com
http://www.shop.superonline.com/yky
http://www.teleweb.com.tr
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr

BASKI VE CİLT
Promat

AÇARKEN

A'dan Z'ye zor bir tür. Dahileri dört beş düzine sayfaya nasıl sığdırır insan? Hele onların yaratıları havsalaya sığmayacak kadar geniş ve derinse. Başlıktaki "A'dan Z'ye" bir hayli iddialı: Baştan sona her konuyu kapsıyor gibi bir izlenim veriyor. Oysa Yunus öyle bir umman, daha doğrusu öyle bir evren ki, bu kitabın 29 harfi için ilk dökümü yaptığımda, yüzlerce terim çıktı ortaya. İster istemez, en özlü olanlar üzerinde yoğunlaşmanın zorunluluğu kendini gösterdi. Elinizdeki kitapçık, yoğun ue özlü olmayı seçerken Yunus'un sözünden esinlendi: "Az söz erin yüküdür."

Anadolu, kendi sesi ve gönül gücü olan Yunus Emre'yi yüzyıllar boyunca sevip saydı, şiirlerini ezberledi, ilâhilerini söyledi. Kentlerdeki yüksek tabaka, 20nci yüzyıldan önce gözardı, kulakarkası etti onu, bazen de hor gördü.

Yunus'un Cumhuriyet onyılları boyunca ülkede ve dünyada giderek ilgi görmesi, çağdaş hümanizmaya ve toplumsal adalet ilkelerine yatkınlığından, kurumsal imanın dışında kalmasından, barış ve insanlık sevgisindendir. Cumhuriyet öncesi şairlerimizden en çok yabancı dile çevrilmiş olan, Yunus'tur. Aşkı, inançları, insanlık ülküsüyle Yunus, bir dünya şairidir.

Talât HALMAN

ACABA

"Acaba?"larla düşünmek zorundayız Yunus Emre'yi. Acaba ölümünden iki yüz yıl kadar sonra kaleme alınan *Divan*'daki şiirlerin hepsinin yaratıcısı Yunus muydu?

Acaba o şiirlerin bazıları Yunus'tan bir süre sonra yaşamış olan Said Emre'nin mi?

Âşık Paşa'nın mı?

Acaba *Yunus Emre Divanı*, 13üncü ve 14üncü yüzyıllardaki Anadolu'nun Türkçe şiir geleneğinden yapılmış bir derleme mi?

Acaba, Yunus'undur diye kabul edilen şiirler arasındaki farklılıklar –sözcük ve söyleyişlerin, düşünce ve değerlerin uyuşmazlığı– içerik ve üslup çelişkileri incelendiğinde tek bir kişinin bu kadar değişik tarzlarda şiir söylemiş olamayacağı sonucuna varılamaz mı? "Bu tılsımı bağlayan / Türlü dilde söyleyen, / Yere göğe sığmayan / Sığmış bu can içinde" diyen ozan ile aruzla "Gel mevc-i acaib gör deryayı nihan gözle / Zî bahr-i nihâyetsiz katrada olur pinhan" mısralarını söyleyen, aynı kişi olabilir mi?

Acaba değişik divanlarda 100'ün altından 400'ün üstüne çıkan şiirlerde kaç Yunus olduğu günün birinde kanıtlanabilecek mi?

Acaba eldeki birkaç yazılı belgeyle yüzyıllardır halk arasında söylenegelen bir demet efsaneye dayanarak tüm bu şiirlerin Yunus Emre'ye ait olduğunu göstermek mümkün mü?

Acaba Yunus bir kollektif simge, bir sözlü gelenek sentezi, bir Anadolu antolojisi olarak düşünülemez mi?

Acaba Yunus'u hem sonradan "Divan" şiiri diye anılan Arap-Fars estetiğine bağlı Selçuklu-Osmanlı elit şiirinin bir başlangıcı, hem de Orta Asya'dan Anadoluya göç eden halk şiirinin Anadolu'daki ilk büyük ozanı olarak düşünebilir miyiz?

Acaba Yunus önce Sünni sonra sofi inançlara mı yönelmişti, yoksa önce mutasavvıfken bir mümin mi olmuştu? Ya da, ömrü boyunca, sofuluk (hatta softalık) ile sofilik arasında gidip gelmiş olabilir mi?

Acaba Yunus'u imandan inkâra uzanan çok geniş, her mevsimi kapsayan bir gönül ve akıl coğrafyası olarak düşünemez miyiz?

Acaba "Bir Yunus var mıydı?", "Kaç Yunus vardır?" "Yunus

Emre Divanı'ndaki şiirler hangi çağlara, hangi ozanlara ve şairlere ait?" gibi sorular önemli mi?

(Örneğin, "Dolap niçin inilersin", "Ben dervişim diyene", "Dağlar ile taşlar ile / Çağırayım Mevlâm seni", "Yalancı dünyaya konup göçenler", "Her kim bana ağyar ise / Hak Tanrı yâr olsun ona" diye başlayan güzel şiirleri çoğumuz Yunus'un yaratıları olarak bellemişiz ama, onun olmadıkları hemen hemen kesin.)

Elbette bütün bu sorulara yanıt bulmaya çalışmak, edebiyat tarihçilerimizin görevi. Ortaya yeni belgeler çıkmadıkça yanıtlar sağlanamayacak.

Acaba asıl önemli olan, şiirlerin kendileri değil mi? O yaratıcılık serüveni, o hümanizma, o saf iman ve güçlü ahlak değil mi? O dil güzelliği ve gönül enginliği değil mi? Shakespeare'in kimliği bilinmediği gibi, Yunus'un varlığını da bilmiyoruz. Homeros hakkında bilgimiz nasıl kıtsa Yunus için de öyle. Yunus'un aşk iklimi, söz ve ses dünyası, ruh yüceliği, insan sevgisi, vicdan özgürlüğü yeter bize.

BEKTAŞÎ

Yunus Bektaşî miydi? Bektaşî geleneği, Yunus'a sahib çıkmıştır ama, bu tarikat, Hacı Bektaş'tan da, Yunus'tan da sonra kurulmuştur. Yunus'un diye düşünülen şiirlerde, elbette, Bektaşîliğin birçok temel ilke ve söylemleri var. Yunus'un Bektaşî tarikatına mensub olduğunu kanıtlayacak bir belge yok. Aslında, hiçbir tarikata girdiği söylenemez. Şiirlerinde ne Ahmed Yesevi'den ve Yesevilikten söz ediyor, ne de Hacı Bektaş'tan. Birkaç kez adını andığı Tapduk, gerçekten yaşadı mı, yoksa bir efsane miydi, bilinmiyor. Yunus, Tapduk derken bir gerçek kişiden değil de "taptığımız Tanrı"dan söz ediyor belki. Mevlâna'nın adı geçiyor Yunus şiirlerinde, ama Mevlâna'nın ölümünden sonra Mevlevî tarikatı kurulurken Yunus Mevlevî olmadı herhalde.

En doğrusu, Yunus Emre'yi tarikat ve tekkeler dışında kalmış bağımsız bir mutasavvıf, vicdanı hür bir şair ve manevi güç olarak düşünmektir. Mevlâna da, tasavvufun özgür bir ruhu idi. Kendi tarikatını kurmadı, Mevlevîliği onun adına oğlu Sultan Veled ile mü-

ridleri kurup geliştirdiler. Ama, Mevlâna, Yunus da tarikatların ötesinde, üstünde kalmıştı.

Yunus'un kendinden sonraki nesillerde Bektaşî ozanlara derin etkiler yaptığı açıktır. Örneğin, Kaygusuz Abdal ve Âşık Yunus gibi 15inci yüzyıl ozanları ve 16ncı, 17nci ve 18inci yüzyıllarda Yunus adını kullanmış birkaç ozan üzerinde etkileri olmuştur.

Can

Yunus şiirlerinde, en sık, en çeşitli, en anlamlı kullanılan sözcüklerden biri... Kutsal varlığın özü, bedeni yaşatan manevi güç... Ten ölür elbette, ama can ölmez. Çünkü evren içinde tanrısaldır. Sevgiliye, Tanrıya kavuşmanın yoludur. Cânâna kavuşmak, canı feda etmekle olur. "Can virüben buldum ol cânânımı," diyor Yunus. Ve canın görünür olunca aydınlıkla dolduğunu anlatıyor: "Can sûrete girdi pür nûr oldu." Ve ruhun, kendi derinliklerinde aşkı bularak, kendini sebil etmesi Türk şiirinin en güçlü mısralarından birindedir: "Canlar canını buldum bu canım yağma olsun." Ölümsüzlük işte bu kudrettendir: "Ölür ise ten ölür canlar ölesi değil."

Cennet

Yunus'un umurunda değil gibidir hocaların anlattığı cennet de, cehennem de. Gerçek seven, kendi cennetini gönlünde taşıyordur. Yunus küçümser cenneti peşkeş çekenleri:

Cennet cennet dedikleri
Bir ev ile birkaç huri
İsteyene ver onları
Bana seni gerek seni

Yunus'un arzuladığı aşktır, sevilendir, tanrıdır. Sevgiliye vaadlerle değil, aşkın inancıyla varılır. Onun gözünde değeri yoktur cennetin. Yunus, cennet karşılığında çoğu zaman "uçmak", cehen-

Münif Fehim'in tablosu (Yedigün Mecmuası).

Süheyl Ünver'e göre Yunus Emre.

nem karşılığı "tamu" sözcüklerini kullanır. Cennetle cehennem Sami kökenlidir: uçmak ile tamu Türkçe. "Hiç arzum yok uçmak için," diyor. "Benim uçmak neme gerek." Yunus için, cennet de, cehennem de insanın canevindedir: "Uçmak ile tamuyu cümle vücudda bulduk."

Çalap

Eski Anadolu Türkçesinde Allah karşılığı. Yunus'un çağında ve şiirlerinde sık sık kullanılmış.

"Kimde bir zerre aşk varsa," demiş Yunus, "Çalap varlığı ondadır." Aşkın gücü ancak bu kadar özlü ve güzel dile getirilebilir.

Yunus, bu aşkı tekdüze bir tanrı sevgisi olarak düşünmüyor. Tam bir manevi cömertlikle her türlü sevgiyi bağrına basıp her kişinin dilediğini seçmesi üzerinde duruyor:

Çalab'ın dünyasında yüz bin türlü sevgi var
Kabul et kend'özüne gör hangisi lâyıktır

Ve büyük sofi, 12 sözcük içinde tasavvufun temel inançlarını ve ahlakını özetliyor: Gönül, Yaradanın tahtıdır, çünkü Allah gönülde tecelli etmiştir, yani kendini göstermiştir, kimsenin gönlünü kırmamak gerekir, hele gönül yıkanlar hem dünyada hem ahrette bedbaht olacaktır.

Gönül Çalab'ın tahtı
Çalap gönüle baktı
İki cihan bedbahtı
Kim gönül yıkar ise.

Divan

Yunus Emre Divanı, ozan yaşarken tertiplenmiş miydi, bilmiyoruz. En eski üç yazma, 14üncü yüzyıldan, daha sonraki yazmalar

15inci ve 16ncı yüzyıllardan. Bunlar arasında, içerdikleri şiirlerin sayısı, yazılımları, fazlalıklar-eksiklikler vb. bakımdan büyük farklar var. En kısasında 98, en kapsamlısında 302 şiir bulunmaktadır. Yeni harflerle ilk *Yunus Divanı*, 1933'te Burhan Toprak tarafından çıkarıldı. 114 şiir içeren bu yeni baskı, Burhan Toprak'ın başka yazıları ve çabalarıyla birlikte Cumhuriyet Türkiyesi'nde Yunus'a güçlü bir ilgi duyulmasına önayak oldu diyebiliriz. Elbette, Fuad Köprülü'nün daha önce başlamış olan bilimsel incelemeleri de bu yönde büyük yararlar sağladı. Abdülbaki Gölpınarlı'nın 1943'te çıkardığı *Yunus Emre Divanı*, bilimsel yetkinlik bakımından önemlidir. Prof. Kadri Timurtaş'ın 1972'de yayınladığı *Divan* da kayda değer.

En iyi hazırlanmış *Yunus Emre Diuanı*, 1990'da, Dr. Mustafa Tatçı'nın yaptığı üç ciltlik yayındır. *Yunus Emre Dîvânı* başlığını taşıyan bu eserin birinci cildi "İnceleme", ikinci cildi "Dîvân – Tenkitli Metin", üçüncü cildi ise "Risaletü'n Nushiyye – Tenkitli Metin" başlıklarını taşımaktadır. Kültür Bakanlığı tarafından çıkarılan bu çalışma, özenli ve yetkin bir çalışmanın ürünüdür; açıklamaları, metinler arasındaki farkları belirlemesi vb. bakımından da çok yararlıdır. Bu divanda 415 şiir yer almaktadır.

Doğumu?

Yunus Emre'nin doğum yılını ve yerini gösteren hiçbir belge yok. Ölümünden çok sonra yazılmış olan *Vilâyetname / Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli*'deki bir kayda göre, Eskişehir'deki Sivrihisar'ın güneyinde Sarıköy'de doğmuş olabilir. Bolu Sancağının Sakarya Suyu sahilinde doğduğu da söylenmiştir. Nerde doğmuş olduğu saptanamadığı gibi ne zaman doğduğu da kanıtlanamıyor. Yaşamına ilişkin tek güvenilir yazılı kaynak, Yunus'un *Risaletü'n Nushiyye* başlıklı mesnevisidir: Sonunda verilen tarih 1307 olduğuna göre, demek ki o yıl hayattaydı. Çok sonraki bazı söylentilere ve kaynaklara göre, Yunus öldüğünde 82 yaşındaymış. Ölümü 1321 ise, doğumu 1239 olarak düşünülebilir. Edebiyat tarihlerimiz Yunus için çok farklı yıllar ve bilgiler verip duruyor.

Madem ki belgeler yok ya da yetersiz, artık Yunus'un yaşamını saptamak üzerinde değil de, şiirlerinin ve inançlarının yorumu üzerinde yoğunlaşmalıyız.

EFSANE

Efsanelerden başka hiçbir bilgimiz yok Yunus Emre'nin yaşamı konusunda. Onun eseri olduğunu hemen hemen kesin olarak bildiğimiz *Risaletü'n Nushiyye* adlı manzum öğütler kitabının sonuna doğru, yıl 707 idi diyor. Miladi 1307 yılıdır bu. Başka hiçbir belge ve kesin bilgi yok. 1307'de hayatta olduğunu biliyoruz o kadar. Ötesi hep efsane, masal, söylenti... Yunus'tan neredeyse iki yüz yıl sonra kaleme alınmış olan *Vilâyetname*, asıl Hacı Bektaş-ı Veli'nin "menkıbeler"ini anlatıyor ama, Yunus'a ilişkin öykülere de yer veriyor. Sivrihisar'ın güneyinde Sarıgök derler, bir köy vardı; o köyde doğmuş Yunus Emre adlı biri... gibilerden bir anlatı.

Kimdi bu Yunus? Yoksul bir köylü. Ekip biçtiğiyle karnı doyuyordu. Ama kıtlık oldu. Yunus ekin alamıyordu. Gidip erenlerden birşeyler istemek geldi aklına. Alıç toplayıp Hacı Bektaş-ı Veli'ye gitti. "Alın bunu, karşılığında buğday verin bana," dedi. Hacı Bektaş "Sana nefes versek?" diye sordu. "Bana buğday gerek," dedi Yunus, "Nefesi ne yapayım?" Hacı Bektaş, müridlerine "Verin istediği kadar buğday," dedi. Yunus yolda hatasını anladı: "Veli'nin kalbini kırdım. Buğday birkaç günde biter gider. Nefes ömürboyu süren bir nimettir." Geri döndü. "Erenler," dedi, "Buğdayı geri alın. Bana Veli'nin nefesi nasib olsun." Hacı Bektaş'a bildirdiler bunu. O dedi ki: "Biz onun anahtarını Tapduk Emre'ye verdik. Gitsin, nasibini Tapduk'tan alsın."

Tapduk, efsanelere göre, doğudan Anadolu'ya gelen bir ermiş. Yobazlar geçit vermeyeceğinden güvercin kılığına girmiş. Yobazlar da kartal olup saldırmış ona. Tapduk yaralanıp kanlar içinde yere düşmüş. Kartallar, öldü diye orda bırakıp gitmişler. Bir köylü kadın gelip yerden almış yaralı güvercini. Evine götürüp yaralarını sarmış. İyileştiğinde göğe uçurmuş. Anadolu kadınının şefkatiyle iyileşen Tapduk'un ruhu bütün ülkede bir güvercin gibi uçarmış. Yunus'un anahtarını Hacı Bektaş-ı Veli işte o ulu Tapduk'a göndermiş.

Yunus gidip bulmuş Tapduk Emre'yi. Tekkesine girmiş. Her gün dağdan odun sırtlayıp getirirmiş, ama hiç eğri odun almazmış. "Niçin?" diye soranlara "Erenler meclisine eğri hiçbir şey yakışmaz," diye cevap verirmiş. Otuz yıl, kırk yıl, böyle hizmet etmiş Tapduk'a ve tekkesine.

Bir gün, Tapduk Emre o mecliste, Yunus-u Gûyende adlı bir

ozandan şiir söylemesini istemiş. Üç kez istemiş ama, o ozan bir türlü söyleyememiş. Bunun üzerine Tapduk, Yunus Emre'ye demiş ki: "Vaktin geldi, hazinenin kilidini açtık. Sen söyle!"

Yunus Emre, birbiri ardına söylediği şiirlerle hayran etmiş herkesi kendine. Söylediklerini hep kaleme almışlar. Sonraları ülkenin birçok yerini dolaşmış. Şiirlerini söylemiş her gittiği yerde.

Yine çok sonra yazıya geçirilmiş bir söylentiye göre, Yunus'un üç bin şiiri varmış. Softalar, Yunus'un sözlerini şeriata aykırı buluyormuş. Günün birinde, Molla Kasım adlı bir yobaz, o şiirleri ele geçirmiş. Irmağın kıyısında oturup bin şiiri yakmış, bin tanesini de okuyup okuyup suya atmış. Derken bir de bakmış, bir şiir şu beyitle bitiyor:

Derviş Yunus bu sözü eğri büğrü söyleme
Seni sıygaya çeken bir Molla Kasım gelir

Kendi hakkındaki kehaneti okuyan Molla Kasım neye uğradığını şaşırmış, Yunus'un büyüklüğünü anlayarak şiirleri yok etmekten vazgeçmiş. Bin şiir kurtulmuş böylelikle.

Halk arasında şöyle derlermiş: "Molla Kasım'ın yaktığı şiirleri melekler, suya attığı şiirleri balıklar, yok etmediği şiirleri insanlar okur o zamandan beri."

İşte Yunus'un efsanelerle anlatılan yaşamı. Hakikatleri bilmiyoruz, halkın hayal gücünün şiirsel masalları var sadece. Belki de yaratıları nesillerin canevine ve cankulağına sinmiş olan bir dehaya yaraşan da bu.

FÂNİ

Yunus, geleneksel İslam'ın vurguladığı gibi, insanın ölümlü olduğuna, herkesin dünyadan ergeç göçüp gideceğine inanır: "Bu dünyaya gelen kişi, âhir yine gitse gerek", "Bu dünyaya kimse kalmaz, gelen göçer illerine". Ama, öte yandan, tasavvufun ilham ettiği ebedî yaşam inancına da bağlıdır. Hem der ki: "Korkadurun ölümden, cümle doğan ölmüştür." Hem de fânîliği inkâr edip sonsuz yaşama inanç duyar: "Korkma, ebedî varsın."

Desen: Bedri Rahmi Eyuboğlu

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
YUNUS EMRE
POSTA 100 KURUŞ
APA OFSET BASIMEVİ

GÖMÜTLERİ?

1321'de öldüğü sanılan Yunus Emre, Anadolu'nun canevinde yaşıyor. Ölümsüzdür yedi yüzyıl boyunca şiirleriyle, ilâhileriyle. Nerde öldü, nereye gömüldü? Kesin olarak bilmiyoruz, belki hiçbir vakit öğrenemeyeceğiz – meğer ki günün birinde, sağlam bir belge ortaya çıksın.

Anadolu, öz sesi, manevi hazinesi olan Yunus Emre'ye hayatta da, ölümde de sahip çıkıyor. En az 13 köy, kasaba, kent Yunus'un kendi bağrında yatmakta olduğuna inanır. Bunlar arasında Bursa, Emre Sultan Köyü, Erzurum Duzcu Köyü, Isparta Keçiborlu, Karaman, Konya Aksarayı, Kula, Sandıklı, Saruhan (Manisa), Tire (İzmir), Sivas yolu, Ünye var. En inanılır görünen gömüt yeri, Eskişehir'in Sarıköyü olsa gerektir. Sarıköy, bugünün Yunus Emre Köyü.

Yunus'un gerçek gömütünü belki hiç keşfedemeyeceğiz. Efsaneleşmiş bir gönül ve şiir insanı için gömüte ne gerek var? Keşki ülkemizin her kentinde, her kasabasında bir Yunus Emre anıtı olsa. O da gereksiz aslında. Çünkü Yunus Emre, tüm sevenlerin, tüm şiir-severlerin gönlünde yaşamakta.

Ğ

Yumuşak g, abecemizin üvey evladı. Tam anlamıyla harf değil. Kendi başına ses vermiyor; ya, 'ağıt'ta olduğu gibi, iki ünlü arasında köprü oluyor, ya da, 'dağ'da olduğu gibi, önceki bir ünlüyü uzatıyor. Dilimizde hiçbir kelime ğ ile başlamaz. Asi değildir ama, ayrıdır. Saçma sayılmasa da, kendine özgüdür.

Yunus Emre'nin çok özgün bir şiiri, sanki abece içinde yumuşak g'nin konumunda. Bir bakıma, dilimizde "meselâ'daki k gibi" deyimini andırır.

"Çıktım erik dalına onda yedim üzümü" diye başlayan şiir, çelişkilerle, uyumsuzluklarla, akıl-dışı ilişkilerle dolu. Hiciv mi, tekerleme mi, derin bir tasavvufi hikmet mi, üstü örtülü bir toplumsal eleştiri mi, bir manzum masal denemesi mi? Belki gerçeküstücülüğün uzak bir öncüsü?

Hangi türe koymaya çalışırsak çalışalım bu, Türkçemizin 1200 yıllık şiir serüvenindeki en çarpıcı ve büyüleyici yaratılardan biridir.

Çıktım erik dalma onda yedim üzümü
Bostan ıssı kakıyıp der ne yersin kozumu

Ağrılık yaptı bana bühtan eyledim ana
Çerçi de geldi eydir kanı aldın kızımı

Kerpiç koydum kazana poyrazla kaynattım
Nedir diye sorana bandım verdim özünü

İplik verdim çulhaya sarıp yumak etmemiş
Becid becid ısmarlar gelsin alsın bezini

Bir serçenin kanadın kırk katıra yükledim
Çift dahi çekemedi şöyle kaldı kazanı

Bir öküz boğazladım kakıldım sere koydum
Öküz ıssı geldi eydir boğazladım kazımı

Bundan da kurtulmadım n'edesini bilmedim
Bir çerçi geldi eydir kanı aldın gözümü

Tosbağaya sataştım gözsüz sepek yoldaşı
Sordum sefer kancaru Kayseri'ye azimi

Yunus bir söz söyledin hiçbir söze benzemez
Münafıklar elinden örter mâ'nî yüzünü

Halk Şiiri

Türkiye'de Mevlâna ve Yunus'a ilişkin en yetkin çalışmalardan bazılarını yapmış olan Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre, Yunus *halk şairi* değildir, *halkın şairi*'dir. yüzyıllar boyunca Anadolu insanının canevinde yaşayan, can kulağında yankılanan Yunus Emre, ger-

çekten, *halkın şairidir*, doğru. Ancak, *Divan*'ında açık ve gizli aruzla, Arapça ve Farsça terimlere de yer veren birçok şiirler bulunan Yunus, bir bakıma, Divan şairi olarak görülebilir. Heceyle yazdığı, öteden beri kırsal kesimin, 1900'lü yıllardan beri de kentlilerin bağrına bastığı düzinelerle yalın şiirle, Andolu halk şiirinin en güçlü başlangıcı sayılabilir. Şu şiiri söyleyen, elbette halk ozanıdır — yalnızca halk ozanı olmasa da:

Evvel bahar olmayınca
Kızıl gül açılmaz imiş
Kızıl gül açılmayınca
Bülbül zârı kılmaz imiş

Bülbül hevestir ötmeğe
Güle sarmaşıp yatmağa
Bağban kasdeyler satmağa
Gül kadrini bilmez imiş

Bre bağban satma gülü
Haramdır akçesi pulu
İnletme âşık bülbülü
Gözü yaşı dinmez imiş

Yılda bir kez hayvanlara
Aşk yeli eser bunlara
Kimi âdem hayvan olur
Hayvan âşık olmaz imiş

Âşık olamayan âdem
Benzer imiş bir ağaca
Ağaç yemiş vermeyince
Budağı ezilmez imiş

Yunus Emre'm hey biçare
Yârdan ayrıldın âvare
Yârdan ayrılmayınca dost
Yâr kadrini bilmez imiş

Işık

Tasavvufun manevi ikliminde ışık, nur, aydınlık yaşamsal bir varlık gibidir. Yunus'a göre, Tanrının ve aşkın aydınlığı, hem evreni, hem sevenin yüreğini doldurmalıdır. Işık âleminin coşkusunu Yaradan-Doğa-İnsan üçlemesinin en güzel Türkçe şiirlerinin birinde şöyle anlatır:

Bir dem yüzüm süre duram her dem ayım yeni doğar
Her dem bayram durur bana yazım kışım yine bahar

Bulut gölge kılmayısar benim ayım ışığına
Hem gidilmez toluluğu nûru gökten yine doğar

Onun nûru, karanlığı sürer gönül hücresinden
Karanlık ile aydınlık bir hücreye nite sığar

Ben ayımı yerde gördüm ne isterim gökyüzünde
Benim yüzüm yerde gerek bana rahmet yerden yağar

Güneş, bir ışık ve aşk kaynağı olarak, Yunus Emre'de güçlü bir imge ve simgedir:

Seni gördüm güneş gibi, cennet bana zindan gibi.

Boşuna konuşmuyor Yunus. Diyor ki Tanrı ile insan birdir. Güneşin aydınlığı, gerçekleri apaçık gösteriyor. İnsanların görüşünü örten perdeler ortadan kalkmalı, yoksa belki de karanlık egemen olacaktır:

O doğruluk güneşi doğar birlik burcundan
Işık vermez Yunus'a perdeler kalkmayınca.

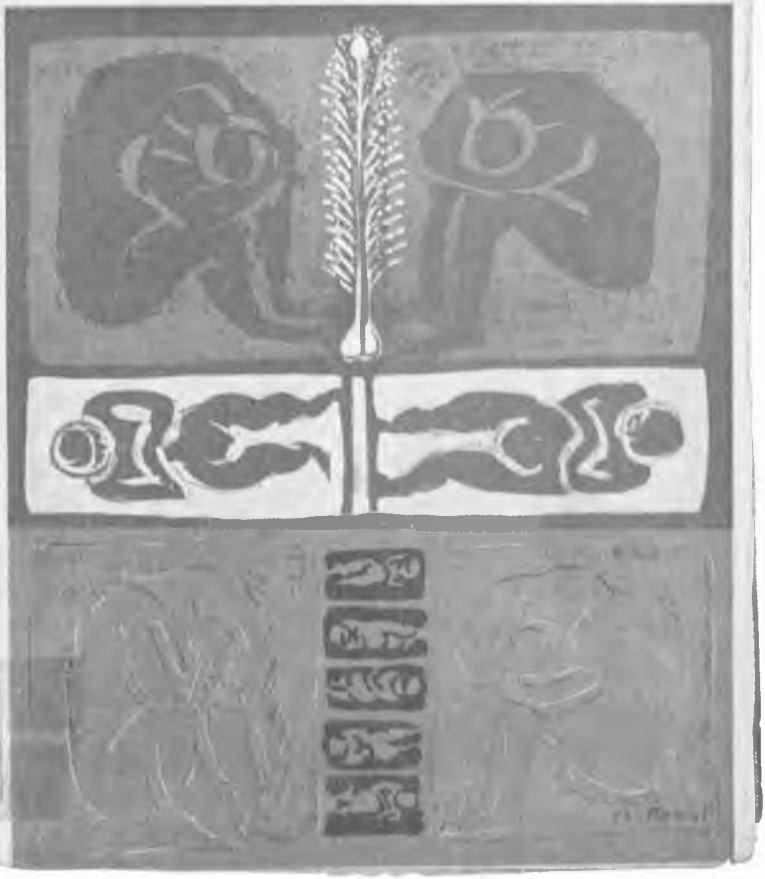

Yunusu Bîçare

Desen: Hüseyin Mumcu

Burhan Toprak

Yunus Emre

Kenan Matbaası, İstanbul 1943.

İLÂHİ

Yüzyıllardır Anadolu'da kulakları ve gönülleri dolduran pek çok ilâhinin Yunus'tan geldiği söylenir. Doğru mu, kesin bir sonuca varılamaz bu konuda. Belgeler, kanıtlar o kadar kıt ki. Güftelerden kimisi Yunus'un adını taşıdığı için, sözlerin ona ait olduğu ileri sürülebilir. Gelgelelim, besteler onun mu acaba? Sanırım, bu soruyu yanıtlayamayacağız – meğer ki inandırıcı belgeler çıksın ortaya. Şimdilik, ilâhiler bakımından, Yunus Emre bir Anadolu geleneğinin kollektif adıdır diye düşünülmeli.

"Şol cennetin ırmakları", belki de, halkımızın en sevdiği ilâhi. Güftenin bir Yunus şiiri olması, güçlü bir ihtimal. Beste kimin? Kimbilir? Şiirin kendisinde öyle bir iç musiki var ki.

Şol cennetin ırmakları
Akar Allah deyu deyu
Çıkmış İslam bülbülleri
Öter Allah deyu deyu

Salınır Tûbâ dalları
Kur'an okur hem dilleri
Cennet bağının gülleri
Kokar Allah deyu deyu

Bu nefis ilâhi, Anadolu'nun dört bucağında yüzyıllar boyunca söylendikten sonra İstanbul'un canevine de girmiş. Osmanlı'nın son döneminde, İstanbul'da çocuklar, bir arada okula giderken bu ilâhiyi söylerlermiş. Ya da okul günü başlarken.

Aydan arıdır yüzleri
Misk ü anberdir sözleri
Cennette hûri kızları
Gezer Allah deyu deyu

Hakk'a âşık olan kişi
Akar gözlerinin yaşı
Pür-nûr olur içi dışı
Söyler Allah deyu deyu

Daha yakın zamanlarda da ilginç bir öyküsü var bu ilâhi'nin. 1958'de Eskişehir'in Sarıköy'ünde (bugünkü Yunus Emre köyü) Yunus için anıt-mezarın açılış töreni... Vali, Millî Eğitim Müdürü, Kaymakam, birer söylev verecek... Basit bir tören olacak, adeta "yasak savma"... Ama, yöredeki halk haber almış töreni. Yakınlardaki köylerden, kasabalardan Sarıköy'e gitmişler, kağnılarla, kamyonlarla, at arabalarıyla, yaya... Derler ki otuz bin kişi gelip birikmiş. Tören başlamış resmi görevlilerin sıkıcı söylevleriyle. Bir süre halk sabırla dinlemiş. Sonra, sabırları tükenmiş. Hep bir ağızdan "Şol cennetin ırmakları"nı söylemeye başlamışlar. Bozkır, ilâhi ile inlemiş. Anadolu halkı, yine bağrına basmış Yunus'unu.

Açıldı gökler kapısı
Rahmetle doldu hepisi
Sekiz cennetin kapısı
Açar Allah deyü deyü

JÜBİLE

Onyıllardır birçok jübile yapıldı Yunus Emre için - - ülkemizin kaç yerinde, dünyanın kaç yerinde, özellikle 1991 "Uluslararası Yunus Emre Yılı"nda. 1991, yaklaşık olarak Yunus'un doğum yılı 1241'in 750nci yıldönümüydü. Nice etkinlikler düzenlendi: Sempozyumlar, radyo ve TV programları, sergiler, konserler, birçok dillerde kitaplar ve yazılar... Dünyanın birliğine sevgi duyan Yunus bir dünya şairi olarak sevildi.

2018, Yunus'un doğumunun 777nci yıldönümü olacak. Şöyle bir önerim var: O yılın tümünü Yunus jübilesi olarak düşünüp önümüzdeki 15 yıllık sürede yoğun ve yaygın Yunus çalışmaları düzenlemeliyiz. Kimliğinin araştırılması, belge taramaları, manevi ve dü-

şünsel gelişiminin izlenmesi, halk ve divan şiirine etkilerinin saptanması, Türk kültüründeki ve Anadolu hümanizmasındaki yerinin belirlenmesi, tüm şiirlerinin önde gelen dillere, seçme şiirlerinin de düzinelerle daha az yaygın dile çevrilmesi...

Bütün bunları gerçekleştirmek için, bir "Yunus Emre Enstitüsü" hayata geçirilmelidir. Ve 2018'de ülkemizde kapsamlı etkinlikler, dünyanın dört bucağında seçkin olaylar sunulmalı...

Anadolu hümanizmasının 13üncü yüzyıldan 14üncü yüzyıl ortalarına kadar ürettiği özgür vicdan değerlerini ve insanlık sevgisini hem Türkiye'ye, hem başka uluslara ve din topluluklarına bilimin gücüyle, ama asıl önemlisi Mevlâna ve Yunus'un şiirlerindeki evrensellikle anlatmalıyız. 15 yıllık bir sürede yapılacak araştırmalar, çeviriler, yayın etkinlikleri, dünyaya yeni bir anlayış, aşka ve hoşgörüye dayanan bir aydınlık getirebilir.

Yunus'un 777nci yılı, basit bir jübile değil, bir neo-hümanizma (yeni insancıllık) dönemeci olarak düşünülmeli.

Kadın

Kadın yok gibidir Yunus'un şiirlerinde. Kadına ilişkin en güzel sözü bile, aslında, dünya için bir mecazdır.

Bu dünya bir gelindir, yeşil kızıl donanmış
İnsan böyle geline bakar, bakar, doyamaz.

Laik

Nice şiirlerinde mümin, hatta sofu inançlarını dile getiren Yunus, bağnaz davranışların karşısına dikilir, özgür düşünenleri kınayanlardan şikâyet eder:

Bana namaz kılma deme ben bilirim namazımı
Kılır isem kılmaz isem ol hak bilir niyazımı
Hak'tan başka kimse bilmez kâfir kim Müslüman kimdir

Yunus, din-dışı manevi değerlere, özellikle aşk'ın ahlakına yönelmiştir kimi şiirlerinde:

Gayrıdır her milletten bu bizim milletimiz
Hiç dinde bulunmadı din ü diyanetimiz

Din ü millet sorar isen âşıklara din ne hacet

Mal

Mala mülke tamah etmek, dervişin erdemine aykırıdır. "Bir hırka, bir lokma"dan fazlasına özenmek, gafillik değil de nedir? Sahib olduğumuz her madde, mezara girdiğimizde kaybolup gidecektir. Kaderimiz kefendir. Ne güzel söylüyor bunu Yunus:

Onlar ki çoktu malları
Gör nice oldu halleri
Sonucu bir gömlek giymiş
Onun da yoktur yenleri

Malın mülkün abesliğini dilimizde en güçlü ifade eden bir dörtlük var:

Mal sahibi mülk sahibi
Hani bunun ilk sahibi
Mal da yalan mülk de yalan
Var biraz da sen oyalan

Pek çoğumuz bu dörtlük Yunus'un diye bellemişizdir. Belki onundur ama, bunun hiçbir kanıtı yolk. Halk ona mal etmiş. Sözlü geleneğin dehasından çıkma küçük bir şaheser. Keşke Yunus'un olsa.

Yunus Emre'den Seçmeler

derleyen :

Abdülbaki Gölpınarlı

Yun

Baha Matbaası, İstanbul 1971.

AHMED ADNAN SAYGUN

YUNUS EMRE

Soli, Koro ve Orkestra için

ORATORYO

Op. 26

ORATORIO

for Soli, Chorus and Orchestra

English version by
W. BEALE

İSTANBUL 1953 MİLLİ EĞİTİM BASIMEVİ

MEVLÂNA

Mevlâna ile Yunus Emre'nin karşılaştıklarını gösteren hiçbir belge yok. Mevlâna öldüğünde Yunus otuz yaşlarındaydı herhalde. Yunus'un Mevlâna'yı anan birkaç satırı var. Bunlardan biri: "Mevlâna sohbetinde saz ile işret oldu". Bu, Yunus bir ya da birkaç kez Mevlâna'nın sohbetinde bulundu anlamına gelir mi? Yunus'un asıl anlamlı sözü şudur:

Mevlâna Hüdavendigâr bize nazar kılalı
Onun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır

Kimbilir, belki göz göze gelmişti iki büyük Sufi. Ancak, "görklü nazar", daha büyük bir olasılıkla, tasavvufi anlamdadır. Nasıl ki "saz ile işret" sözündeki "işret" içki âlemi değil de dervişlerin söyleşileri demek olsa gerektir.

Halk arasında derlermiş ki: "Mevlâna Yunus'tan şöyle söz etmiş: 'Ben hangi manevi mertebeye eriştimse oraya benden önce o Türkmen kocasının vardığını gördüm.'"

Başka bir söylentiye göre, Yunus'a sormuşlar: "*Mesnevi* hakkında ne düşünüyorsun?" Sözüm ona, Yunus şöyle yanıt vermiş: "Aşırı uzun. Ben olsam iki satırla söylerdim:

Ete kemiğe büründüm
Yunus diye göründüm"

Bu iki satır (çoğu zaman da tek satır) Yunus divanlarında var, ama söylentiler doğru mu, değil mi? Mevlâna, gerçekten, "Türkmen kocası'nın kendinden ileri olduğunu söylemiş mi? Yunus'a soran olmuş mu *Mesnevi*'yi? Farsça biliyor muydu Yunus? *Mesnevi*'yi okumuş olabilir mi? Hangi yazma nerden eline geçmişti? Bu soruların hiçbirini kesin olarak yanıtlayamayız ki.

Ancak, Mevlâna'nın eserleriyle Yunus Emre'ye ait olduğu düşünülen şiirleri karşılaştırdığımızda, elbette, Rumi'nin tasavvufi coşkusu, hümanist ülküleri, manevi değerleri Yunus'ta ne gibi izler bırakmış, görüyoruz. Mevlâna, saydam bir Farsça ile bir entellektüel elite hitab ediyordu; Yunus ise, mükemmelliğe henüz yaklaşmamış yalın

bir Türkçe ile kırsal kesimlerdeki halka. Keşki özenli bir bilimsel inceleme yapılsa da Yunus'un Mevlâna'dan nasıl etkilendiği saptansa. Kuşkusuz, Yunus ara sıra *Divan-ı Kebir*'deki gazel ve rübailerde yer alan bazı söylemleri Türkçeye aktarıyor. Genelde onları daha özlü, daha açık, Anadolu insanının sözcükleriyle dile getiriyor.

İki büyük Sufi arasında "toplum vicdanı" bakımından bir ölçüde fark var gibi. Yunus, Mevlâna'nın Tanrı ve insan bilincini, duyarlılığını, aşkını paylaşırken, bir yandan da yoksulun, ezilenin, hor görülenin hakkını Mevlâna'dan daha açık seçik koruyor.

Beyler azdı malından
Bilmez yoksul hâlinden

gibi bir itiraz, Türk şiirinde toplumsal bilincin olağanüstü bir öncüsüdür.

Gitti beyler mürveti
Binmişler birer atı
Yediği yoksul eti
İçtiği kan olısar

dörtlüğü kadar çarpıcı bir protesto, dünya şiirinde bile az rastlanan bir güçtedir. Denilebilir ki yalnızca Yunus'un yaşadığı Orta Çağ'da değil, 19uncu yüzyıldan önce herhangi bir ülkenin harhangi bir döneminde, adaletsizliğe ve sömürüye böyle başkaldırmış pek az şair olmuştur.

NEFS

Bugünkü Türkçemizdeki en yakın karşılığı, "benlik" diye düşünülebilir. Özellikle sofiler, "nefs"i hırs dolu, sakıncalı iştahlara yönelen, bencil, çıkarcı olarak algılamışlardır. Batı dillerindeki "ego" teriminin olumsuz anlamlarını taşır onlar için. Yüksek ahlaka varmak için nefs'ten kurtulmak gerektiğini düşünürler.

Yunus nefs'ten arınmayı erdeme ulaşmak uğrunda bir mücadele gibi görerek çarpıcı ifadeler kullanmıştır: "Nefsini tepelemiş

elleri kan içinde." "Nefsimin başını kestim kanatlanıp uçar oldum." Nefs, Yunus'a göre, tamahkârlıktır, hırstır; âşıkın sürekli bir savaşa tutuşması gereken bir "düşmandır":

Gece gündüz nefsi ile her dem savaştır âşıkın
Düşman benim nefsim durur tama ile hırsım durur

ONOMATOPE

Seslerin tanımladıkları sözlere benzetilmesi, yansıtılması sanatı. Bunu ve batılıların 'alliteration' adını verdikleri ses tekrarlamalarını büyük bir hünerle yapmış bir ozandır Yunus.

Şu yalın ve güçlü satırlarda doğayı ve hareketi işitir gibiyiz:

Gâh eserim yeller gibi
Gâh tozarım yollar gibi
Gâh akarım seller gibi
Gel gör beni aşk neyledi

Başka bir şiirde de benzer seslerin tekrarı, dinamik bir ritm yaratırken canlı görüntülere götürüyor bizi:

Bir toy toylamak gerek
Bir soy soylamak gerek
Bir söz söylemek gerek
Melekler de bilmez ola

Bir kuş olup uçmak gerek
Bir denizi geçmek gerek

Toplam on iki sözcükten oluşan şu iki ünlü mısrada, "ben"i altı kez tekrarlayan Yunus'un ritm ustalığına –iç derinliğe dalışın yankılanması olarak da– kulak verin:

Beni bende dimen bende değilim
Bir ben vardır bende benden içeri

ÖLÜM

Ölen hayvan olur, insanlar ölmez.

Yunus için, Tanrı nasıl ölümsüzse O'nun dünyadaki uzantısı ve yansıması olan insan da ölümsüzdür. Öte yandan, garipler in acıklı bir yalnızlık içinde ölümü de bir gerçektir. Şiir tarihimizin belki de en tüyler ürpertici ölümünü Yunus anlatmıştır — Türkçenin vargücüyle:

Bir garip ölmüş diyeler
Üç günden sonra duyalar
Soğuk su ile yuyalar
Şöyle garip bencileyin

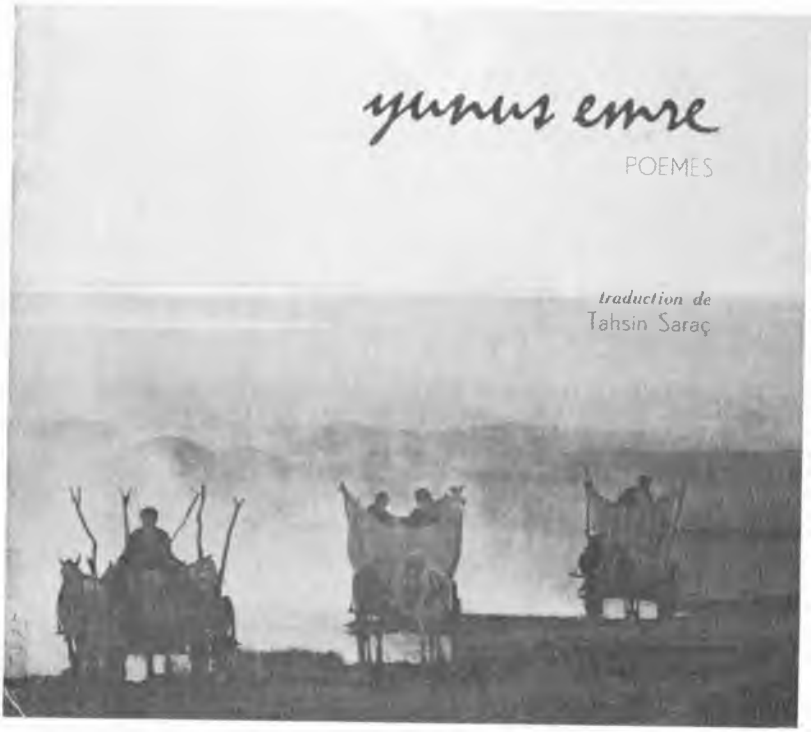
Hey Emrem Yunus biçare
Bulunmaz derdine çare
Var imdi gez şardan şare
Şöyle garip bencileyin

Ama, mistik ruhun soylu amacı, ölmeden önce ölmektir. Aşkın, sonsuzluğa yönelmesi, Peygamberin bir hadisini bir ulu buyruk olarak kabul etmesiyle gerçekleşir: "Mutu kable entemutu" (Ölmeden önce ölün.) Yunus, ne güzel dile getiriyor bu ülküyü:

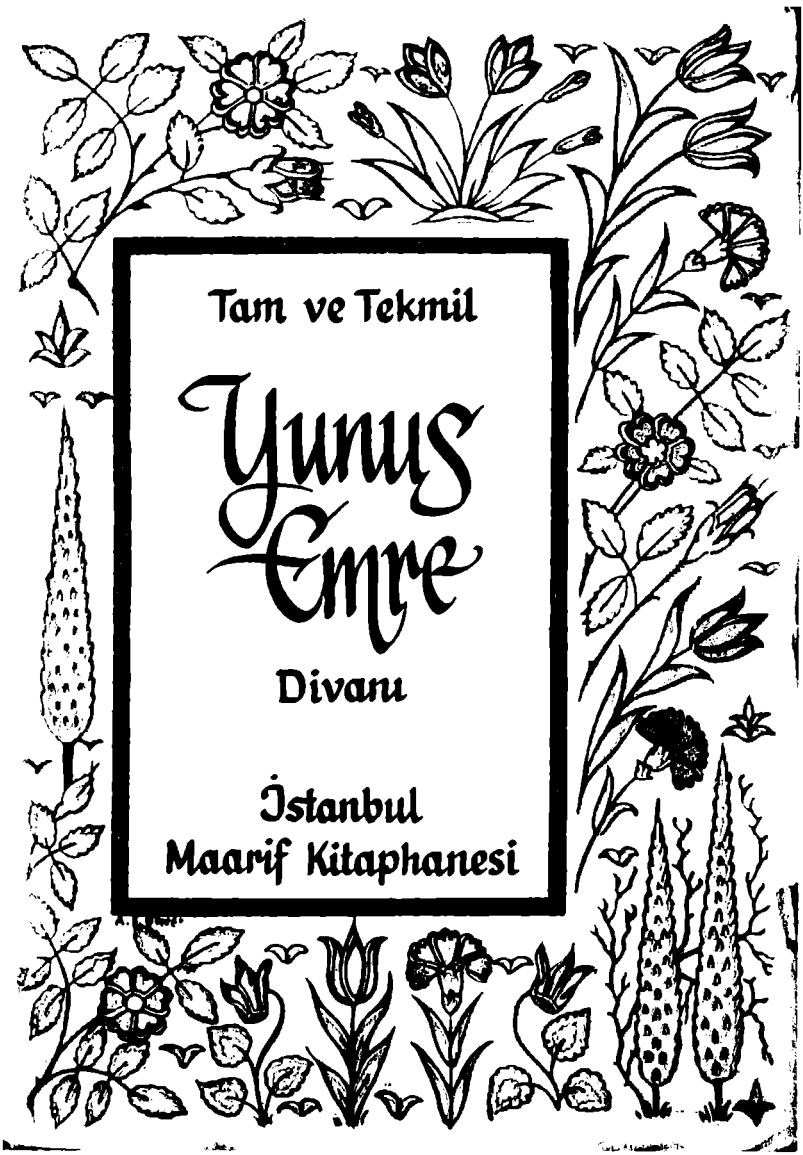
Gelin bugün yanalım yarın yanmamak için
Ölelim ölmez iken yine ölmemek için.

Aşk –Tanrının ve insanın aşkı– sonsuz yaşam için bedenin ölüp gitmesi, Yunus'un ve başka sofilerin gözünde, soylu bir özlemdir:

Ölmeden önce ölmedin, aşk neylesin senin ile

İSTANBUL, 1973.

İSTANBUL, 1967.

Panteizm

Tanrıyı evrenin ve doğanın gücüyle ve yasalarıyla bir tutan, bir yandan da tüm tanrıları ve inançları hoşgörüyle bağrına basan panteizm'in izleri Yunus Emre'de de var. Ancak, bu izler tam olarak belirgin değil. Dolayısıyla, Yunus bir panteistti demek zor. Yine de şu ünlü şiirindeki panteizm esintileri ne güzel:

Dağlar ile taşlar ile
Çağırayım Mevlâm seni
Seherlerde kuşlar ile
Çağırayım Mevlâm seni

Gökyüzünde İsa ile
Tur dağında Musa ile
Elimdeki asâ ile
Çağırayım Mevlâm seni

Derdi öküş Eyyub ile
Gözü yaşlı Yakub ile
Muhammed-i mahbub ile
Çağırayım Mevlâm seni

Risaletü'n Nushiyye

Yunus Emre'nin bu "öğütler kitapçığı", bir yandan geleneksel İslam ahlakından, bir yandan da tasavvuftan temel değerler içeriyor. Uzmanlara göre, Yunus bu risaleyi "yazmıştır." Ozanın ümmi olduğu ve okuma yazma bilmediği iddiasını çürütebilecek bir yapıttır bu. 1307 tarihli risalenin uzunluğu, değişik yazmalarda 562 beyitten 600 beyte kadar. Mesnevi biçimindedir: beyitler kendi içlerinde kafiyelidir. Arada, bir kısa düzyazı parça da vardır. Bu mesnevi'nin ilk 13 beyti Fâilâtün Fâilâtün Fâilün vezniyle, gerisi Mefâîlün Mefâilün Faûlün vezniyle. Yunus, aruzu çok bozuk kullanmıştır: Zorlamalar, kısa ünlülerin uzatılması, uzun ünlülerin vezin gereği kısa okunması...

Anadolu mesnevi geleneğinin ilk örneklerinden olan *Risaletü'n Nushiyye*, öğreticilik taslarken, yer yer çok sıkıcı olmuştur. Söyleşi genelde acemicedir. Yunus'un en güzel şiirlerinin yanında yavan kalmıştır.

Sağlam bir inanca ve manevi yüceliğe varmak için yapılan bir yolculuğun öyküsüdür bu öğütler kitabı. Ama, alışılmış değerlerin ve soyut kavramların cenderesine sıkışıp kalmaz. Sofuluktan tasavvufa yöneliş serüvenini de anlatmaya çalışır.

Risale'nin en ilginç yönlerinden biri, çağının toplum yapısını tanımlayarak bir ideal yönetim tarzını önermesidir. Bir ütopya denemesi olmayan bu mesnevi, adalet ve dirlik düzenlik özlemlerini dile getirir. Kötü saltanatın yol açtığı yıkım ve kıyımı çarpıcı ifadelerle anlatan Yunus, tanrı gibi "rahmani" olan "şah"ın zafere ulaşınca yeni bir cömert ve âdil düzen kuracağından söz eder.

Bu yapıtında Yunus, İslami erdemlerin, manevi arınmanın ve ahlaki disipline dayanan bir toplum düzeninin temellerini özetlemektedir. Anadolu'da göçebe yaşamdan yerleşik düzene geçiş sürecinde dengeli bir düzen kurulması için ilkeler önermiş gibidir. 14üncü yüzyılın başında, zayıflayan beylikler ve güçlenmekte olan Osmanlı devleti için ahlak ve adalet uyarılarıyla örülüdür.

Sevgi

Yunus'un Tanrı'ya ve insana duyduğu sevgi, hem İslam âleminin, hem Avrupanın –"Karanlık Çağ" diye adlandırılan– Orta Çağında güçlü bir ülkü ve yaşantıydı. Onu, başka Sofilerle, Hallâc-ı Mansur ile, Mevlâna ile, İbn Arabi ile birlikte, taassubu yenerek ileri erdemlere, hoşgörüye, barış ve dayanışmaya, evrenselliğe ulaştırır.

Yaratılmışı severiz
Yaradandan ötürü

Ben gelmedim dâvâ için
Benim işim sevi için

Düşmanımız kindir bizim
Biz kimseye kin tutmayız
Kamu âlem birdir bize

Dünya benim rızkımdır
Halkı benim halkımdır

Çalış kazan ye yedir
Bir gönül ele getir

Gelin tanış olalım
İşi kolay kılalım
Sevelim sevilelim
Dünya kimseye kalmaz

SÜNNİ / SOFİ

Yunus'un şiirlerinin pek çoğu, sağlam bir Sünni gelenek içinden söylenmiştir. Bazılarını "sofu" olarak tanımlayabiliriz. Ancak, İslamın muhafazakâr inanışlarına karşı çıkarak sofi değerlerle yarattığı şiirleri, gönüllerimize taht kurmuştur.

Katı kuralları değil de kalbin yüceliğini baş tacı etmiş olması, hem yeni bir inanç yönelişi, hem üstün bir ahlak sağlamıştır — kendi çağı için de, sonraki yüzyıllar için de.

Yunus Emre der: Hoca
Gerekse bin var Hacca
Hepisinden iyice
Bir gönüle girmektir

Bir kez gönül yıktın ise
Bu kıldığın namaz değil

Yüz Kâbeden yeğrektir
Bir gönül ziyareti

ŞERHLER

Yunus'un "Çıktım erik dalına" diye başlayan olağanüstü şiiri (Bu şiir, abece sırasının ğ harfindedir) Osmanlı yorumcularının derin ilgisini çekmiştir. Daha 15inci yüzyılda Şeyhzade Efendi, 17inci yüzyıl başlarında Niyazî-i Mısrî, 18inci yüzyıl başlarında da İsmail Hakkı Bursevî, bu şiire çok ilginç yorumlar getirdiler. Bir de dördüncü şerh var ki birkaç sayfadan ibarettir, ne zaman yazıldığı bilinmemektedir: Nakşıbendî nüshası olarak bilinir. Bir tek şiirin bunca dikkat çekmiş olması, şaşılacak bir olgudur denebilir. Özellikle Niyazî'nin yorumları o kadar ilginç ve derindir ki bu şerhi başlıbaşına bir edebi ve tasavvufi eser olarak düşünmek mümkündür.

ŞERİAT

Yunus'un şiirinde, İslam'ın binası (erkânı) olan kelime-i şahadet, namaz, oruç, hac ve zekat ile birlikte şeriat ve sünnet de, geleneksel bir inançla yer almaktadır. Ancak, Yunus sık sık şeriati irdeler, ötesine gider, yetersizliklerini eleştirir: "Şeriat bir gemidir, hakikat deryasıdır / Çoklar gemiden çıkıp deryaya dalmadılar." Şeriat inanç ve kurallarının aşılması gerektiğini hatırlatır. Katı kuralları sorgular, şer'î düşüncelere hümanist değerler getirmeye çalışır. "Cümle yaradılmışa bir göz ile bakmayan / Şer'in evliyasıysa hakikatte âsidir." Şeriat ile hakikat arasındaki uyuşmazlıkları giderip bağdaşma sağlamayı da salık vermiştir: Halk dilinin yalın gücüyle der ki "Şeriat mumsuz baldır / Tarikat tortusuz yağ / Balı yağa katmalı." Tasavvufi aşkı duyan ve yaşayan, şeriatin kapılarını allak bullak eder: Önemli olan, "Dost"un, sevilen Tanrının güzel yüzü görülünce, ona aşk duyulunca, şeriatten vazgeçilmesidir, hatta onun yağmalanmasıdır.

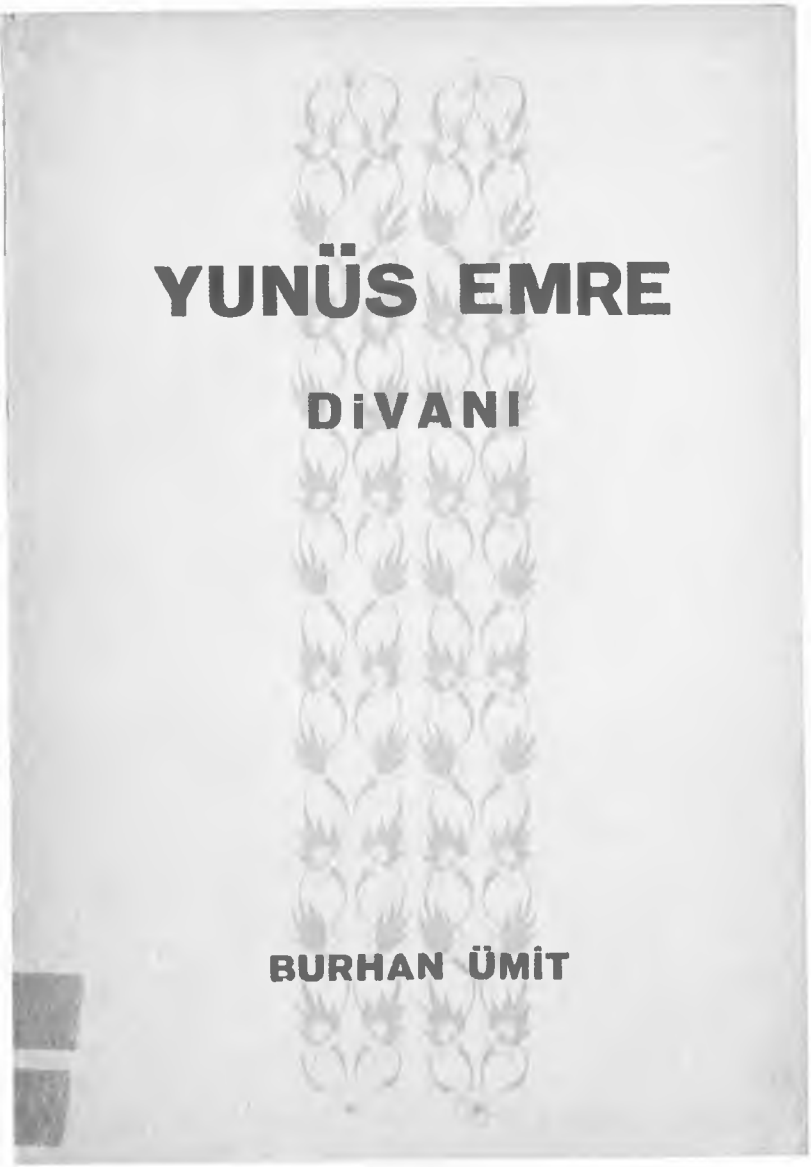
Yunus Emre: The Wandering Fool

Sufi Poems of a Thirteenth-century
Turkish Dervish

Translated from the Turkish by
Edouard Roditi

Kapaktaki desen: Abidin Dino (1987).

Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1933.

Tanrı

Yunus, Allaha candan inanan sağlam bir Müslüman olduğu gibi, kimi şiirlerinde kuşkularını da dile getirmiştir. Temel inancı, tasavvuf doğrultusunda, Yaradan ile yaratılanın birliğidir. Skolastik İslam, Allah ile kulu ayırır. Sofilere göre, böyle bir ayrılık ya da ikilik yoktur. "Vahdet-i vücut", varlığın birliği, Yaradanın tüm kudreti ve güzelliğiyle, evrende ve bütün yarattıklarında tecelli etmiş, yani görünür olmuştur. İnsan, Tanrının yansımasıdır. Hepimiz, Tanrının ummanında birer damla ya da dalga gibiyiz.

Yunus arasıra Tanrı adına konuşuyor gibidir:

Evvel benim âhir benim
Canlara can olan benim

Kün deminde nazar eden
Bir nazarda dünya düzen

Halk içinde dirlik düzen
Dört kitabı doğru yazan
Ak üstüne kara dizen
Ol yazdığı Kur'an benim

Gördüm göğün meleklerin
Her biri bir eşte imiş
Hak Çalabın zikrin eder
İncil benim Kur'an benim

Divanlarında çoğu kez en sonda yer alan "münacat" tarzındaki uzun bir şiirinde ise tanrıya "Padişah" diye seslenerek sitemli sorular yöneltir: Neyledim nittim sana ey Padişah... Ben mi düzdüm beni sen düzdün beni... Gözüm açıp gördüğüm zindan içi... Nesne eksildi mi mülkünden senin... Rızkını yeyip seni aç mı kodum / Ya yeyip öynünü muhtaç mı kodum... Kıl gibi köprü geçersin geç deyü / Gel seni sen tuzağımdan seç deyü... Kıl gibi köprüden âdem mi geçer / Ya düşer ya dayanır yahut uçar... Geçmedi mi intikamın öldürüp / Çürütüp gözüme toprak doldurup?

UNESCO

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü Yunus'un 'yaklaşık' 750nci doğum yılı olan 1991 yılını "Uluslararası Yunus Emre Yılı" ilan etti. Fikir babası, zamanın Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek idi. 1989 UNESCO Genel Konferansında, önce komisyona, sonra Genel Kurula tasarıyı Talât Halman sundu. Bazı üye devletler karşı çıktı ama, Yunus'un evrensel dostluk ve dayanışma çağrısı, hoşgörüsü, sevgi ve barış ruhu, bunların üstesinden geldi. 1991'de UNESCO Genel Merkezinde başarılı bir Yunus Sempozyumu düzenlendi, bildiriler sonra kitap olarak çıktı. *The UNESCO Courier Dergisi*, Talât Halman'ın İngilizce Yunus yazısını 35 dilde yayınladı. Dışişleri ve Kültür bakanlıklarının çabalarıyla her kıtada, düzinelerle ülkede, konferanslar, şiir programları, sempozyumlar, radyo ve televizyon programları sunuldu. Yunus'tan seçme şiirler, pek çok dilde kitap halinde yayınlandı. Türkiye içinde de sayısız denecek kadar çok Yunus etkinliği gerçekleşti. Nedense UNESCO'nun "Uluslararası Yunus Emre Yılı", başladığından bir süre sonra Türkiye'de "Uluslararası Yunus Emre Sevgi Yılı" olarak sunuldu. Yunus Emre'ye sevgi mi? Yoksa Yunus'un dile getirdiği sevgi anlayışının yılı mı? Belli değil. Keşki UNESCO'nun ilan ettiği Yıl'ın özgün adını hiç değiştirmeseydik.

1991, elbette, Yunus'a ilişkin yayınlarla ve programlarla üstün bir başarı kazandı. Yunus'un Türkiye içinde ve dünyada bir insanlık ilhamı olarak etkisinin yayılmasını sağladı.

ÜMMİ

Ümmi miydi Yunus? Ümminin anlamı nedir? Okuryazar olmayan demek. Bu kavram, İslam geleneğinde ve tasavvufta bir eksiklik değil, bir erdem gibi görülmüştür. Hazret-i Muhammed'in "ümmi" olması, baş tacı edilmiştir denebilir. Ümmilik, kitabi bilgilerden uzak kalmış bir manevi özgürlük gibi düşünülerek Peygamber, "ümmi-i gûyâ" (sözleri aktaran ümmi) ve "ümmi-i sadık" tanımlamalarıyla övülmüştür.

Yunus, okuryazar mıydı, bunu kesinlikle bilmek zor. Ümmi olmaktan övünçle söz ettiği de olmuştu, medreseye gittiğine ve dört kitabı okuduğuna değindiği de.

Divan'daki şiirler gerçekten Yunus'un ise, pek çoğu *Kur'an-ı Kerim*'in lafzını da iyi bildiğini, İslam kültürünü, tasavvuf edebiyatını, hem Arapçayı, hem Farsçayı iyi öğrenmiş olduğunu göstermektedir. Ama bütün bu bilgileri edinmek için medrese öğretimi görmek gerekli miydi? Belki ilk gençliğinde medresede okumuştu Yunus. Kimbilir? Bunu kanıtlayacak hiçbir belge yok ki. Tekkeden de bu irfanı edinmek mümkündü. Ancak, Yunus bir tekkede öğrenim gördü mü, onu da bilmiyoruz. Yunus'tan üç yüz yıl sonra kaleme aldığı tezkirede Âşık Çelebi, "Ümmi idi ama," diyor, "Tanrı okulunda öğrenci olmuştur." Âşık Çelebi, Yunus'un ümmi olduğunu hangi kaynaktan biliyor? Yunus Emre hakkında hemen hemen hiçbir bilimsel nitelikli belge bulunmadığı için, eskiden ve bugün öne sürülen herhangi bir yargıyı ancak bir spekülasyon olarak düşünebiliriz, o kadar.

VEZİN

Yunus Emre Divanı'nda tertemiz hece vezniyle şiirler de var, pürüzlü aruzla şiirler de. 20nci yüzyıldan önce her iki ölçü sistemiyle bu kadar çok şiir yaratmış olanlar azdır, yok gibidir. Yunus, Anadolu şiirinin başlangıcında, bu bakımdan da, büyük bir istisna.

Aruzu kullanışındaki kusurlar, şaşılacak bir durum değil. Önceki Hoca Ahmed Fakih ve yakın çağdaşları Sultan Veled, Hoca Dehhani, Şeyyad Hamza, Gülşehrî, Âşık Paşa'nın yazdıkları da "imale" (kısa ünlüleri uzatma) ve "zihaf" (uzun ünlüleri kısaltma) gibi pürüzlerle doluydu. Sonraki yüzyıllarda, denilebilir ki, "meşru" gibi kabul edilen vezin kusurları hemen her divan şiirinde vardı. Baki, Nef'î, Nedim, Şeyh Galib gibi büyük ustalarda da yüzlercesi, hatta binlercesi bulunur. En özenli yazan Tevfik Fikret'te, Mehmet Âkif'te, Yahya Kemal'de, Ahmet Haşim'de bile ara sıra imalelere, seyrek olarak da zihaflara rastlanır. Hiç aruz hatası yapmamış ilk şairimiz Faruk Nafiz Çamlıbel'di herhalde.

Hece vezinlerini kullanmakta Yunus'un üstün başarı elde et-

tiği kesindir. Şiirlerinin –özellikle günümüzde en sevilenlerin– çoğunu ya 7 ya da 8 heceli mısralarla örmüştür. Bunlar, metinlerde çoğu zaman 7+7 ve 8+8 olarak verilmektedir. 8 heceli kısa mısralardan oluşan ünlü koşma

Aşkın aldı benden beni
Bana seni gerek seni
Ben yanarım dün ü günü
Bana seni gerek seni

8+8'lik ikişer satırlık biçime sokulursa iç kafiyeleri de olan gazele dönüşür.

Ne varlığa sevinirim ne yokluğa yerinirim.
Aşkın ile avunurum bana seni gerek seni
Aşkın âşıklar öldürür aşk denizine daldırır
Tecelli ile doldurur bana seni gerek seni

Belki Yunus Emre, Türk şiir sanatının kişilik bulmaya çırpındığı bir çağda, özgün halk estetiğiyle Arap-Fars etkisinden bir bileşim yaratmaya yönelmişti. Ne kadar ilginçtir ki Yunus'un bazı şiirleri yarı hece vezniyle, yarı aruzla söylenmiş. Bilginlerimizin henüz incelemediği bir özellik de, "gizli aruz" olabilir ya da Arap ve Fars edebiyatında kullanılmamış bir çeşit "Türk aruzu"...

Bu yöndeki saptamalar için Yunus divanlarında birtakım onarımlar yapılması gerekli olacaktır. Her Yunus uzmanının bildiği gibi, eldeki divanlar yazılım yanlışlarıyla doludur. Sözlü gelenekte, nesilden nesle aktarılan birçok mısralar değişimlere uğramış, yazıya hatalı olarak geçirilmiştir. Bunların bazılarını vezin gereği "düzeltmek" olanak dışı değildir; o zaman şiirin belirli aruz kalıplarına uygun olduğu görülebilir. Örneğin: "Çalap Âdem cismini topraktan var eyledi" diye başlayan 25 beyitlik bir şiir, gazel biçimindedir, 7+7 veznine uymaktadır ama rahatça kıtalara bölünerek koşma olarak da yazılabilir. Şiir dikkatli okunursa ve bazı mısraları tamir edilirse Fâilâtün Fâilün Fâilâtün Fâilün vezniyle yazılmıştır demek mümkündür. Nasıl bir onarım? Birinci mısrada "cismini"nin son hecesinde "i", imale ile "î" okunmaktadır. "Topraktan" büyük ihtimalle "topradan"dır.

Nimet Arzik'ın hazırladığı (Fransızca-Türkçe) Yunus Emre kitabı, 1979.

Burhan Toprak

Yunus Emre

İkinci tabı

DESENLEYEN: BEDRİ RAHMİ EYUBOĞLU (1934).

İkinci mısra "Şeytan geldi Âdeme tapmağa âr eyledi" olarak yazılı, ama aslı belki de "Geldi Şeytan" idi. Öyleyse bu mısra da sonraki iki imale ile "Fâilâtün Fâilün Fâilâtün Fâilün" veznine uymaktadır. Beşinci mısrada baştaki "Zâhir gördü" belki de "Gördü zâhir" olmalı; o takdirde vezin, yine iki imale ile, aynı aruz kalıbı. Şiirdeki 50 mısraın yaklaşık 20 tanesinde böyle basit onarımlar yapılırsa veznin –7+7 heceye uyduğu gibi– oldukça düzgün bir aruz olduğu da ortaya çıkar.

Yunus Emre'nin yüze yakın şiirinde buna benzer metin onarımı çalışmaları yapmak gerekmektedir. Yunus'un üzerinde henüz hiç yapılmamış içerik, biçim ve biçem araştırmaları, bilginlerin ilgisini bekliyor. Özellikle vezin incelemeleri, günümüzde bilgisayarlarla çok kolaylaşmış bulunmaktadır. Bu önemli çalışmaların bir an önce başlamasını diliyoruz.

Yetmiş İki Millet

"Millet", yakın çağlardaki "ulus" karşılığı değildi eskiden. "Yetmiş iki millet" derken tarikat ve tekke gibi topluluklardan söz ediliyordu. Acaba sofilerin ve dervişlerin değişik isimler taşıyan kümelerinin sayısı 72 miydi? Yetmiş ikiden kasıt, "pek çok" olabilir mi? Yunus'un "yetmiş iki millet" sözünü birlik ve eşitlik bağlamında kullanmış olması, 20nci yüzyıl ortalarından beri yurdumuz içinde ve dışında hümanizma ve evrensellik doğrultusundaki yorumları güçlendirdi. Yabancı dillere çevirilerde, "yetmiş iki millet", modern anlamda "ulus" oluverdi. "Tüm dünya ulusları" gibi algılandı.

Zâhid

Ham sofu, dar kafalı, softa demek. Âşık ve sofinin karşıtı. Zâhid, inancın heyecanından yoksundur. Dinin mekanik kurallarına dört elle sarılmıştır, hoşgörü nedir bilmez. Yunus'a göre, zâhidlerin çoğu, iyi Müslüman bile değildir. Dini fesada ve harama âlet ederek topluma zarar verirler:

Müslümanlar zamana yatlu oldu
Helâl yenmez haram kıymetli oldu

Okunan Kur'ana kulak tutulmaz
Şeytanlar semirdi kuvvetli oldu

Peygamber yerine geçen hocalar
Bu halkın başına zahmetli oldu

Yunus Emre'nin eseri, kendi çağında ve sonrasında, günümüze kadar, manevi arınmanın, aydınlanmanın, aşk ile yücelmenin savunusunu yapmış, taassubu ve hoşgörüsüzlüğü kınayagelmiştir. Özgür vicdan ve özgün düşünceyi Türk şiirinde perçinleştirdiği için Yunus'un ruhuna ve dehasına ne kadar minnet duysak az.

Yunus Emre'nin Türbesi (Eskişehir 1991).

Sarıköy'deki bu anıtmezarda her yıl 6 Mayıs günü anma törenleri düzenlenir.

kitap-lık

KİTAP-LIK DERGİSİNİN ARMAĞANIDIR